

Ochtendkoorts

Péter Gárdos

Ochtendkoorts

Vertaald uit het Hongaars door
Rebekka Hermán Mostert

Ambo|Anthos
Amsterdam

De vertaalster ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaling van 'De Internationale' op pagina 228-229 is van Henriëtte Roland Holst (1899).

ISBN 978 90 263 3287 6

© 2015 Péter Gárdos. Published by arrangement with Libri Kiadó

© 2016 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,

Amsterdam en Rebekka Hermán Mostert

Oorspronkelijke titel *Hajnali láz*

Oorspronkelijke uitgever Libri Kiadó

Omslagontwerp Studio Jan de Boer,

gebaseerd op een ontwerp van Tamás Tillai

Omslagillustratie © Ken Gillespie / Getty Images

Foto auteur © Marianna Sárközy

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Jochie, jij weet nog niet wat eens zo diepe voren
in 't voorhoofd van ons aarddeel bracht,
hier in het Noorden zag jij een met sterrenlicht bestreken
vliegtuig in de maanverlichte nacht.

Miklós Gárdos, 'Aan een Zweeds jongetje'

Het was een wisselvallige zomerdag toen mijn vader Zweden binnenvoer.

De oorlog was net drie weken voorbij.

Er waaide een stormachtige noordenwind over de Oostzee en het schip dat op weg was naar Stockholm werd heen en weer gesmeten door metershoge golven. Mijn vader had een plek op het onderste middendek, waar de mensen op strozakken lagen en zich krampachtig aan de rand van hun ligplaats vastklampten om het verschrikkelijke deinen te weerstaan.

Nog geen uur na vertrek kreeg mijn vader het plotseling benauwd. Eerst hoestte hij bloederig schuim op en ging hij op zijn zij liggen, maar daarna begon hij zo luid te rochelen dat zijn doodsstrijd haast het geluid van de brekende golven tegen de scheepswand overstemde. Omdat hij als een ernstig geval werd beschouwd, was hij al bij voorbaat in de eerste rij vlak bij de klapdeuren gelegd. Zijn lichaam, licht als een veer-

tje, werd nu door twee matrozen naar de naburige kajuit gedragen.

De scheepsarts aarzelde niet. Er was geen tijd voor pijnstillers. Hij stak een flinke naald tussen twee ribben in mijn vaders borstkas. Het was een godswonder dat de naald op de juiste plek uitkwam. Terwijl de arts een halve liter vocht tussen de longvliezen vandaan zoog, werd het zuigapparaat binnengebracht. De injectienaald werd vervangen door een kunststof buis, en met een pompje werd snel nog eens anderhalve liter vocht afgetapt.

Nu ging het beter met mijn vader.

Toen de kapitein op de hoogte werd gesteld van de succesvolle levensreddende actie, verleende hij de ernstig zieke man een grote gunst. Hij liet hem in een dikke deken gewikkeld op het bovendek plaatsnemen. Gezwollen wolken verzamelden zich boven het grietgrauwe water. De kapitein stond in een smetteloos uniform naast mijn vaders ligstoel.

‘Spreekt u Duits?’

Mijn vader knikte.

‘Gelukkigwens met uw ontsnapping.’

Op een ander moment, in een andere tijd, had zich nu een betekenisvolle discussie kunnen onvouwen. Maar mijn vader was niet in een toestand om als heren onder elkaar een gesprek te voeren, en daarom toonde hij alleen zijn goede wil.

‘Ik leef.’

De kapitein nam mijn vader eens goed in ogen-schouw. De asgrauwe hoofdhuid spande zich om de schedel, de ogen werden uitvergroot door de dikke bril, in de mond gaapte een diep, zwart gat. Eigen tanden had mijn vader toen al helemaal niet meer. Wat er precies gebeurd was, weet ik niet. Misschien ging het zo, dat drie forse beulen een tengere man aan gort sloegen. Misschien hing er alleen een kaal peertje aan het plafond. Misschien werd mijn vader, de gevangene met de ingevallen borstkas, door een van de halfnaakte bruten met een strijkijzer herhaaldelijk in zijn gezicht geslagen. Volgens de officiële en laconieke versie is het grootste deel van zijn gebit er in 1944 uit geslagen, toen hij in Boedapest in de gevangenis aan de Margit Körút zat.

Maar op dit moment was hij inderdaad in leven, hij haalde adem, al was het dan wat fluitend; zijn longen verwerkten vlijtig wat ze aan frisse, zilte zeelucht binnenkregen.

De kapitein keek door zijn verrekijker.

‘We leggen vijf minuten aan in Malmö.’

Uiteraard had mijn vader hier niets over te zeggen. Behalve hem werden er nog tweehonderdvierentwintig zieken in uitzonderlijk slechte toestand vanuit Lübeck naar Stockholm vervoerd. Sommigen van hen zouden alleen al dolgelukkig zijn als de kapitein hun garandeerde dat ze heelhuids hun reisdoel zouden bereiken. Voor deze paria’s was een oponthoud van een

paar minuten in Malmö van geen betekenis. De kapitein praatte echter verder alsof hij aan een hogere instantie rapporteerde:

‘Ik kreeg instructies via de radio. Deze halte was niet in het reisplan opgenomen.’

De scheepshoorn toeterde. Achter het watergordijn verschenen de dokken van de haven bij Malmö. Er vlogen meeuwen boven mijn vaders hoofd. Het schip meerde af aan het uiterste puntje van de pier. Twee matrozen klommen omlaag naar het vasteland en renden over de pier naar de haven. Ze hadden een lege mand bij zich, van het soort waar in mijn vaders herinnering de was mee naar zolder werd gedragen door nors kijkende wasvrouwen.

Het begin van de pier was afgesloten met een slagboom, erachter stonden vrouwen met fietsen. Vijftig vrouwen ongeveer, een zwijgende, onbeweeglijke groep. Veel van hen droegen zwarte hoofddoeken, ze hielden hun handen om hun fietsstuur geklemd. In elkaar gedoken zwarte raven op een boomtak.

De matrozen bereikten de slagboom. Pas nu viel het mijn vader op dat er kleine pakketjes en mandjes aan de fietssturen hingen. De kapitein legde zijn hand op mijn vaders schouder.

‘Dit is een actie van een fanatieke rabbi. Hij had advertenties laten zetten in de ochtendbladen, waarin stond dat u allen met dit schip hierlangs zou komen. Hij heeft het zelfs voor elkaar gekregen dat we hier aanleggen.’

In een mum van tijd hadden de vrouwen de mand gevuld met hun pakjes. Een van hen, die wat achteraf stond, liet daarbij haar stuur los, waarop de fiets omviel. Mijn vader hoorde het metalige geluid van de fiets die op de basaltstenen neersmakte, wat mij van zo'n afstand gewoonweg onmogelijk lijkt. Toch herhaalde hij deze scène vaak in zijn verhalen, en nooit liet hij het geluid van de vallende fiets weg.

Toen alles verzameld was, renden de matrozen weer net zo hard terug naar het schip. Dit beeld heeft zich vastgelegd in mijn vaders herinnering: een onwaarschijnlijk lege pier, rennende matrozen die een mand met zich meedragen, en ter afsluiting achter hen, in de verte, het eigenaardige, onbeweeglijke vrouwenleger met fietsen aan de hand.

Er zat gebak in de pakjes, gebakken door onbekende Zweedse vrouwen ter gelegenheid van het feit dat de paria's Zweden hadden bereikt. Mijn vader schoof het zachte, kruimige gebak heen en weer in zijn tandeloze mond. Hij proefde vanille en frambozen.

'Zweden heet u welkom.' Iets in die trant bromde de kapitein terwijl hij wegbeende; hij moest weer aan de slag, en het schip voer alweer bij de kust vandaan.

Mijn vader smulde van het gebak. Hoog aan de hemel vloog een dubbeldekker tussen de wolken door, en maakte twee ererondjes boven het schip. Mijn vader begon langzaam te voelen dat hij inderdaad leefde.

Op 7 juli 1945 lag hij al met een kussen in zijn rug een brief te schrijven op een zaal met zestien bedden in het ziekenhuis van het dorpje Lärbro in de provincie Gotland. Het zonlicht klaterde in gouden stromen door het raam naar binnen. Tussen de bedden schoten zusterjes heen en weer in krakend gesteven schorten met witte hoofdkapjes op en linnen rokken tot op de grond.

Mijn vader had een prachtig handschrift: slanke letters, elegante krullen, ragfijne marges tussen de woorden. Toen de brief af was vroeg hij om een envelop, hij plakte hem dicht en zette hem tegen de volle glazen waterkan op zijn nachtkastje. Twee uur later werd de brief door zuster Katrin opgehaald en samen met de brieven van andere zieken op de post gedaan.

Toen mocht hij nog maar heel af en toe even het ziekenhuisbed uit. Maar elf dagen na de hierboven beschreven gebeurtenis kreeg hij toestemming om op de gang van het Lärbrose ziekenhuis te zitten. Hij had een schriftje weten te bemachtigen en zat in de late namiddag een lijst namen over te schrijven. Die ochtend had hij namelijk een antwoord op zijn brief gekregen, en wel van het Zweedse Bureau voor Vluchtelingenregistratie. Het poststuk bevatte de namen en adressen van honderdzeventien vrouwen. Zo had mijn vader opeens de postadressen van honderdzeventien jonge vrouwen in zijn hand, vrouwen die in verschillende ziekenhuis-

barakken in Zweden verzorgd werden zodat ze zouden aansterken en genezen.

Dat was al een paar dagen nadat hij het schokkende nieuws had gehoord.

Mijn vader deed zijn best om niet te bewegen nu hij daar tegen de binnenwand van het röntgenapparaat gekleefd stond. Hoofddarts Lindholm riep hem zijn instructies toe vanuit de andere kamer. De arts was een lange slungel van twee meter, en hij sprak op een grappige manier Hongaars. De lange klinkers klonken bijna allemaal hetzelfde, hij sprak ze allemaal uit alsof hij onder het praten ballonnen opblies. Hij stond al twaalf jaar aan het hoofd van het ziekenhuis in Lärbro, en dat hij een gebroken maar vindingrijk Hongaars sprak, had hij te danken aan Márta, zijn Hongaarse echtgenote, een verbijsterend kleine vrouw – mijn vader schatte haar niet veel langer dan een meter veertig –, die eveneens in het Lärbrose ziekenhuis werkte, als hoofdzuster.

‘Lucht inhouden! Niet spartelen!’

Een klik, gebrom... klaar was de röntgenfoto. Mijn vader mocht zijn schouders laten zakken. Lindholm stond al naast hem, en keek medelijdend, niet naar hem maar als het ware over zijn hoofd heen. Mijn vader stond met zijn ingevallen borstkas half ontkleed te

treuzelen naast het röntgenapparaat, alsof hij zich nooit meer wilde aankleden. Zijn brillenglazen, dik als jampotjes, waren licht beslagen.

‘Wat is uw beroep, Miklós?’

‘Ik was journalist. En dichter.’

‘Ah! Ingenieur van de ziel. Mooi.’

Mijn vader wiebelde van de ene voet op de andere. Hij had het koud.

‘Kleed u aan, wat staat u daar maar?’

Mijn vader slofte naar een hoek van de ruimte en trok zijn pyjamasje aan.

‘Is het erg?’

Ook nu keek Lindholm hem niet aan. Hij ging op weg naar zijn kamer en gebaarde naar mijn vader dat hij hem moest volgen, waarbij hij terloops voor zich uit bromde: ‘Erg, ja.’

De kamer van de dokter keek uit op de tuin. Op zulke warme midzomerdagen viel er in de vroege avond vanuit een onwaarschijnlijke hoek een schitterend licht over het eiland Gotland, een geelbronzen schijnsel waar de hele streek in baadde. Het donkerbruin van de meubels straalde huiselijkheid en betrouwbaarheid uit.

Mijn vader zat in zijn pyjama in de leren fauteuil. Tegenover hem, aan de andere kant van het bureau, zat Lindholm, nu in kostuumvest. Bedrukt kijkend bladerde hij door de resultaten van de analyses. Hij knipte de zeegroene bureaulamp aan, hoewel hij geen licht nodig had.

‘Hoeveel kilo weegt u nu, Miklós?’

‘47.’

‘Ziet u? Dat gaat als de trein.’

Met deze opmerking doelde hij op het feit dat mijn vaders lichaamsgewicht met een drastische kuur van enkele weken al van 29 kilo naar 47 kilo was gegaan. Ondertussen zat mijn vader alsmaar zijn pyjamajasje open en dicht te knopen. Het was hem veel te groot, en zwabberde om hem heen.

‘Hoe was uw koorts deze ochtend?’

‘38,2.’

Lindholm smeedt de papieren op tafel.

‘Ik zal er geen lapjes om winden. Zegt men dat zo? Nu bent u sterk genoeg om de feiten onder uw ogen te bekijken.’

Mijn vader glimlachte. In feite waren al zijn tanden van roestvrij staal, een bepaald soort medische metaal-legering, zuurbestendig, lelijk en goedkoop. Meteen na aankomst in Lärbro werd mijn vader bezocht door een tandarts, die hem de maat nam en ermee aan het werk ging. Hij waarschuwde hem dat het een tijdelijk gebit zou worden, meer praktisch dan esthetisch. En voordat hij het wist, was er een staalfabriek in zijn mond gebouwd. Hoewel mijn vaders glimlach allesbehalve hartverwarmend was, dwong de hoofdarts zich toch om hem aan te kijken.

‘Ik noem de feiten. Zo is het makkelijker. U heeft nog zes maanden, Miklós.’

Lindholm pakte een röntgenopname van de tafel, en hield hem voor het verlichte vierkante venster.

‘Kijk. Kom dichtbij.’

Mijn vader sprong beleefd op en boog zich over het bureau. Lindholms slanke vingers wandelden over de heuvels en dalen van de röntgenfoto.

‘Hier, hier, hier en hier. Ziet u, Miklós? Dit is allemaal verdunning door de vlektyfus. En deze vlekken, ziet u? Dat is uw tbc. Blijvende verwoesting. En het is niet mogelijk hen terug te draaien. Die terug te draaien. Vreselijk dit te zeggen. In gewone taal: de ziekte... vreet uw longen op. Zegt u dat in het Hongaars ook, “opvreten”?’

Ze tuurden allebei ingespannen naar de röntgenfoto.

Mijn vader leunde enigszins tegen het bureau, hij was niet bepaald fit. Maar hij knikte om te bevestigen dat de hoofdarts goed de weg wist in het rijke vlechtwerk van de Hongaarse taal. Het woord ‘opvreten’ was exact genoeg om ook zonder specialistisch idioom uit te drukken wat er te gebeuren stond in de niet al te verre toekomst.

Mijn grootvader van vaderskant had voor de oorlog een boekwinkel in Debrecen. De zaak zat verscholen in het gebouw van het Bisschoppelijk Paleis, onder de bogen van de gaanderij rondom de binnenhof, midden in het centrum, op een paar minuten lopen van het hoofdplein. Die plek werd Gambrinushof genoemd, en

dus heette de winkel Boekhandel Gambrinus. De zaak bestond uit drie smalle, hoge ruimtes. Mijn vaders vader verkocht er ook kantoorartikelen, en je kon er zelfs boeken lenen. In deze winkel heeft mijn vader als puber, staande op een lange houten ladder, de hele wereldliteratuur gelezen; geen wonder dat hij de poëtische formuleringen van Lindholm op waarde wist te schatten.

De hoofdarts keek mijn vader diep in de ogen.

‘Volgens de huidige stand van zaken in de medische wetenschap bent u verloren. Er komen betere tijden en slechtere tijden. Ik zal altijd naast u staan. Maar ik geef u geen leugens. Zes maanden. Hoogstens zeven. Mijn hart doet pijn. Maar dit is de waarheid.’

Mijn vader ging rechtop staan. Hij glimlachte nog steeds. Vrolijk ging hij weer in de ruime fauteuil zitten. De arts was er niet zeker van of zijn patiënt de diagnose verstaan en begrepen had. Maar mijn vader had in die tijd belangrijkere zaken aan zijn hoofd dan zijn leven.

Twee weken na dit gesprek kreeg mijn vader toestemming om korte wandelingen te maken in de schitterende ziekenhuistuin, en hij nam plaats op een bank in de schaduw van een grote boom met een weelderig bladerdak.

Hij keek nauwelijks op. Met potlood schreef hij de ene na de andere brief, in dat prachtige handschrift van hem. Hij zat daar op die tuinbank en drukte de vellen papier tegen de harde kaft van een Zweedse vertaling van een roman van Martin Andersen Nexø. Mijn vader was een bewonderaar van Nexø's politieke inzichten en van de woordeloze moed van de arbeiders die een rol speelden in de roman. Misschien troostte hij zich wel met de gedachte dat de grote Deen ook tuberculose had gehad, maar ervan genezen was.

Mijn vader schreef snel. Hij legde een steen op de brieven die af waren, zodat de wind er geen vat op zou krijgen.

De volgende dag klopte hij weer bij Lindholm aan. Mijn vader had zijn hulp nodig, en vertrouwde erop dat de arts bewogen zou worden door zijn ontwapenende eerlijkheid.

Op dit uur van de dag ontving Lindholm zijn patiënten op de divan. In zijn witte jas zat hij op het ene uiteinde van de leren bank, terwijl mijn vader in pyjama aan het andere einde zat.

Verrast liet de dokter de reusachtige stapel brieven door zijn handen gaan.

‘We vragen meestal niet aan onze patiënten met wie ze corresponderen, en waarom. Het is ook niet dat ik nieuwsgierig ben, maar...’

‘Dat weet ik. Ik wilde u sowieso op de hoogte stellen.’

‘Beste Miklós, u zegt dat dit honderdzeventien brieven zijn. Een uitgebreide correspondentie mag ik wel zeggen. Gefeliciteerd.’ Lindholm bewoog zijn arm op en neer, alsof hij ook het gewicht van de stapel brieven probeerde te schatten. ‘Ik zal de zuster vragen om postzegels voor u te kopen. En uiteraard kunt u zich gerust tot mij wenden als u verder nog iets nodig hebt.’

Schijnbaar onbescheiden sloeg mijn vader zijn benen over elkaar. Hij glimlachte listig.

‘Allemaal vrouwen.’

Lindholm trok zijn wenkbrauwen op.

‘Kijk eens aan!’

‘En meisjes. Hongaarse meisjes. Uit Debrecen en

omstreken. Daar ben ik ook geboren.'

'Ik begrijp het,' knikte de hoofdarts.

Hij begreep het niet. Hij had geen flauw idee wat mijn vader met die brievenlawine wilde bereiken, maar hij toonde zich begripvol – per slot van rekening zat hij wel te babbelen met een ter dood veroordeelde.

Opgelucht vertelde mijn vader verder.

'Twee weken geleden heb ik laten uitzoeken welke Hongaarse vrouwen uit Debrecen en omgeving hier in Zweden worden verpleegd. Tot dertig jaar!'

'In de ziekenhuisbarakken?! Nee maar!'

Ze wisten allebei dat er overal in Zweden rehabilitatiecentra waren, niet alleen in Lärbro. Mijn vader rechte zijn rug. Hij was oprecht trots op zijn strijdplan.

'Er zijn tientallen hersteloorden en ziekenhuizen, met talloze vrouwen erin. Meisjes. Vrouwen. Hier is de namenlijst!' Hij haalde de lijst uit de zak van zijn pyjamajas tevoorschijn, en blozend reikte hij de arts het papier aan. Naast de namen had hij kruisjes, vinkjes en driehoekjes getekend.

'Aha. U bent op zoek naar bekenden! Dat lijkt me heel goed!'

'U begrijpt me verkeerd,' verklaarde mijn vader met een glimlach, zijn ogen tot spleetjes geknepen. 'Ik zoek een vrouw. Ik wil graag trouwen.'

Eindelijk was het hoge woord eruit. Hij leunde achterover en wachtte op een reactie.

Er trokken diepe rimpels over Lindholms voorhoofd.